

**Athari ya Mazingira Asilia ya Mtunzi katika Matumizi ya
Kujibadilisha Kimazingaombwe: Uchunguzi wa Riwaya Teule za
S. Robert na E. Kezilahabi**

Charles N. Maggati¹

Chuo Kikuu Kishiriki cha Elimu Mkwawa

Miriam Osore²

Chuo Kikuu cha Kenyatta

na

Richard Wafula³

Chuo Kikuu cha Kenyatta

Ikisiri

Makala haya yalikusudia kuchunguza athari ya mazingira asilia ya mtunzi katika matumizi ya kujibadilisha kimazingaombwe. Ili kulifikia lengo hilo, makala yameangazia jinsi mazingira asilia ya watunzi wawili yaani, Shaaban Robert na Euphrase Kezilahabi yalivyoathiri suala la matumizi ya mbinu ya kujibadilisha kimazingaombwe. Kazi za Shaaban Robert zilizoteuliwa ni riwaya za *Adili na Nduguze* (1952) na *Kufikirika* (1946) na kazi za Euphrase Kezilahabi zilijumuisha riwaya za *Nagona* (1990) na *Mzingile* (1991). Kujibadilisha kimazingaombwe ni mbinu ya kisanaa inayoonekana kuwa mashuhuri katika kazi za kifasihi za mihula mbalimbali. Mathalani, mbinu hii inapatikana siyo tu katika kazi za kifasihi zilizojitokeza katika kipindi cha usasabaadaye, bali pia mbinu hii inaonekana hata kwenye kazi za kale zaidi, hususani kipindi cha kabla ya usasabaadaye. Kutokana na usuli huo, riwaya za Shaaban Robert zilizoteuliwa zimewakilisha kipindi kabla ya usasabaadaye ilhali riwaya za Kezilahabi ni za kipindi cha usasa na usasabaadaye. Tumechagua riwaya zilizoandikwa katika vipindi hivyo tofauti ili kuthibitisha kuwa mbinu ya kujibadilisha kimazingaombwe ni ya kale, ilikuwako hata kabla ya kipindi cha usasabaadaye. Matokeo yanaonesha kwamba tafsiri ya dhana au wazo katika kazi ya kifasihi imefungamana mno na muktadha wa kijamii uliozaa kazi hiyo. Kutokana na athari ya muktadha wa kijamii, dhana, wazo, suala au tukio fulani linaweza kuonekana la kimazingaombwe katika kazi ya kipindi fulani ilhali dhana, wazo, suala au tukio hilohilo linaweza kuonekana kuwa la kawaida (lisilo la kimazingaombwe). Mabadiliko hayo yanaweza kusababishwa na maendeleo ya sayansi na teknolojia au na maingiliano ya jamii kiutamaduni na kiimani. Kwa kuongozwa na mtazamo huu, kujibadilisha

¹ Barua pepe: nyandurucharles@gmail.com

² Barua pepe: osore.miriam@ku.ac.ke

³ Barua pepe: Wafula.richard@ku.ac.ke

kimazingaombwe kumbainishwa katika riwaya teule na kisha imeelezwa jinsi ujitokezaji wa mbinu hii ulivyofungamana na uhalisia wa maisha ya wanajamii kadiri ya mazingira asilia yaliyowazaa, kuwalea na kuwakuza watunzi wa riwaya teule.

1.0 Utangulizi

Hirsch (1967) ni miongoni mwa wataalamu na wahakiki wa kazi za fasihi wanaoona kuwa mazingira asilia yaliyomlea na kumkuza mtunzi yanachangia kwa kiwango kikubwa katika ubunaji wake wa kazi ya fasihi. Senkoro (1995) akishadidia mawazo ya Hirsch (1967) anasema kuwa ubunifu unatokana na uhalisia wa mazingira yaliyomzaa na kumlea msanii. Senkoro (1995) anafafanua zaidi kwamba ubunifu ni uwezo wa kuunda dunia mpya kutokana na dunia tuliyo; ni uwezo wa kuanzisha kitu ambacho hakipo kabisa kutokana na kitu ambacho tayari kipo. Kwa kuzingatia mawazo hayo, makala haya yanaona kuwa mandhari, wahusika na matukio katika kazi za kifasihi kama vile riwaya yana uhusiano na hali ilivyo katika jamii husika. Kwa hiyo, kazi bora ya fasihi ni ile inayohusiana na utamaduni, siasa, dini, elimu na saikolojia pamoja na jinsi mtunzi aonavyo na kuyafasiri mambo mbalimbali ya nje na ya ndani ya nafsi yake.

Mawazo hayo ya Senkoro yanakinzana na mawazo ya Barthes (1967) na ya Syambo na Mazrui (1992) wanaodai kuwa utungo wa kazi ya fasihi unaweza kutazamwa kama dunia ya kubuni inayojitosheleza yenyewe bila ya kuhusishwa na jambo lolote la dunia yetu hii. Wataalamu hawa wanadai kuwa katika kutafiti mahusiano ya mtunzi na nafsi yake, maswali yahasuyo mtunzi, jumuiya ambayo utungo huo umetokana nayo, hadhira iliyodhamiriwa, tungo nyingine za wakati huo, yote si muhimu. Kwa maoni yao, mandhari, wahusika na hata matukio katika kazi za kubuni yasihusishwe na hali ilivyo katika jamii. Vilevile, mawazo ya mwandishi, wasifu wake pamoja na mazingira yake ya kijamii, kidini, kisiasa na hata ya kitamaduni hayana mchango wowote katika kuifahamu na kuihakiki kazi yake. Makala haya yanahakiki mawazo yaliyotolewa na kundi la pili kwamba mazingira yaliyomlea na kumkuza msanii hayana nafasi na wakati huohuo makala yanathibitisha kwamba kwa namna ya kipekee ubunifu wa msanii unatokana na muktadha wa mazingira ya jamii yake. Makala yamelikabili lengo hili kwa kurejelea kazi za Euphrase Kezilahabi na Shaaban Robert.

2.0 Muhtasari wa Maisha ya Watunzi na Kazi Zao

Kwa kutumia riwaya ya *Adili na Nduguze* na *Kufikirika* za Shaaban Robert pamoja na *Nagona* na *Mzingile* za Euphrase Kezilahabi, makala yamedhamiria kuthibitisha nafasi ya mazingira asilia ya mtunzi katika kuchangia matumizi ya kujibadilisha kimazingaombwe. Ili kutimiza lengo hilo matumizi ya kujibadilisha kimazingaombwe yaliyomo katika riwaya teule yamechunguzwa na yamehusianishwa na historia ya mazingira asilia ya watunzi wa riwaya hizo. Sehemu ifuatayo inaelezea kwa kifupi historia ya maisha ya Shaaban Robert na Euphrase Kezilahabi pamoja na muhtasari wa kazi zao.

2.1 Historia Fupi ya Shaaban Robert na Muhtasari wa Kazi zake

Kwa mujibu wa Taib (2009) Shaaban Robert alizaliwa Machui Vibambani huko Tanga mwaka 1902. Baba yake aliitwa Ufukwe Robert Selemani na mama yake aliitwa Mwanamwema binti Mwidau. Taib (2009) anasema hulka na vipawa vya Shaaban Robert vimetokana na muunganiko wa tamaduni za makabila mawili: kwa upande wa baba ni Myao kutoka Ruvuma na kwa mama ni Mdigo kutoka Tanga. Naye Maggati (2021) anaeleza kuwa mazingira aliyokulia Shaaban Robert ikiwa ni pamoja na ukoo wake na jamaa zake wa pande zote mbili, yaani upande wa baba na upande wa mama wamegubikwa na tajriba au desturi za matumizi mengi ya uchawi na mazingaombwe. Tajriba na desturi hizo hujumuisha uaguzi, utabiri, kupiga ramli, sihiri, kuingiliana na majini pamoja na kujibadilisha kimazingaombwe. Anasema kuwa karibu familia nzima ya akina Shaaban Robert iliyokuwa inaishi Machui ilifahamu masuala ya uganga na hata uchawi na mazingaombwe kwa namna moja au nyingine. Anasisitiza kuwa hata Shaaban Robert mwenyewe alikuwa mwaguzi na mtabiri mzuri.

Maggati (2021) anazidi kueleza kuwa Shaaban Robert, katika mazingira asilia aliyokulia, matukio ya kimazingaombwe yalionekana kwa Kibwana Jafari, mume wa kwanza wa binti Mwema Mwidau, mama yake Shaaban Robert na Jafari Kibwana kaka yake Shaaban Robert. Mzee Kibwana aliweza kijibadilisha sura yoyote kulingana na mazingira. Kama alitaka kupita msitu wenye wanyama wakali alijibadilisha simba ili apite, akitaka kuvuka mto mkubwa unaoenda kwa kasi alijibadilisha mamba ili avuke. Jafari Kibwana kwa upande wake yeye alikuwa na uwezo wa kuwabadilisha watu viumbe wengine na alikuwa anawasiliana na majini kama anavyowasiliana na wanadamu wenzake. Mazingira hayo ndiyo aliyokulia Shaaban Robert na kwa mujibu wa makala haya, watafiti wanakusudia kuona ni kwa jinsi gani mazingira aliyokulia mwandishi huyu yameathiri utunzi wa riwaya zake zikiwamo *Adili na Nduguze* na *Kufikirika*.

Adili na Nduguze ni riwaya inayozungumzia matukio mengi ya kimazingaombwe ikiwa ni pamoja na ukiukaji wa kaida za uhalisia. Ukiukaji wa kaida zinazoelezwa ni pamoja na wahusika wenye uwezo wa kujibadilisha na kuwabadilisha wengine sura kichawi na kimazingaombwe, pamoja na kufika na kuingia mahali popote, muda wowote na bila pingamizi lolote. Mifano ya matukio hayo ni pamoja na tukio la watu na vitu vyote katika mji wa Fahari kubadilishwa mawe kwa laana iliyotamkwa na Mrefu, kiumbe wa ajabu anayeweza kuzunguka dunia nzima kwa sekunde moja na kupita baharini bila maji kumfika magotini kwa sababu ya urefu wake. Tukio lingine ni Huria (jini) ambaye ni binti Kisasi kujibadilisha viumbe tofauti ili kumkwepa Hunde aliyetaka kumuua kwa sababu ya kukataa ombi lake la kutaka kumwoa kwa nguvu. Huria anajigeuza ndege wa kutisha ili kumwokoia Adili baharini alipotupwa na ndugu zake. Huria anajibadilisha pia sura za ajabu kila dakika alipotua jahazini kwa lengo la kuwaadhibu Hasidi na Mwivu. Zaidi ya hayo, Huria anawabadilisha Hasidi na Mwivu manyani na pia ana uwezo wa kufika na kuingia popote bila kizuizi chochote cha umbali au mazingira.

Kadhalika, utunzi wa riwaya ya *Kufikirika* (1946) umeambatana na matumizi ya umazingaombwe wa namna mbalimbali. Kwa ufupi, riwaya hii inazungumzia nchi ya Kufikirika, nchi isiyofikika wala kukanyagwa kwa nyayo bali kwa fikra. Mwandishi anaeleza kuwa jamii ya watu wa Kufikirika ilikuwa inaamini juu ya uganga na mambo ya kijadi. Riwaya hiyo inazungumzia ugumba wa Mfalme na utasa wa Malkia, ambapo baada ya uaguzi wa makundi sita tofauti ya waganga, mtoto anapatikana kwa utabiri. Makundi hayo ni waganga wa mizizi, makafara, mazinguo, hirizi, mashetani na waganga wa utabiri. Mhusika mkuu katika riwaya hiyo, Utubusara aliyekuwa na elimu kubwa ya dunia alijiingiza katika kundi la utabiri ili kuleta mabadiliko katika nchi ya Kufikirika. Kwa amri ya Mfalme, mambo yote yaliyotokea katika uganga na uzazi wa mwanaye yaliandikwa katika vitabu na kuwa sehemu ya elimu katika nchi ya Kufikirika. Mambo hayo ni pamoja na sanamu za umbo, mizizi na magome; sadaka, makafara, mazinguo, hirizi, majini na utabiri. Ndani ya vitabu vya hirizi, majini na mshetani zilioneshwa sanamu kama vile za nusu moja mtu na ya pili mnyama; majini na mashetani ya vichwa viwili na mguu moja. Madude makubwa kama nyangumi au tembo yaliyoweza kujibadilisha na kuingia na kutoka katika chupa ndogo kabisa. Mfalme alitaka mwanawe afundishwe mambo hayo. Mwalimu (Utubusara) anafukuzwa kazi kwa kumfundisha mtoto elimu ngeni tofauti na maagizo ya Mfalme. Mtoto wa Mfalme anapougua kwa sababu ya kukosa muda wa kucheza na kupumzika, anatibiwa hospitalini kinyume cha kafara ya damu ya mjinga na mwerevu kama ilivyotarajiwa. Katika riwaya hii mwandishi anakusudia kueleza hasara zinazoweza kuikumba jamii kama haitakuwa tayari kubadilika kwa kuachana na ukale usiofaa na kuiga mambo mapya mazuri kutoka jamii zingine.

2.2 Historia Fupi ya Euphrase Kezilahabi na Muhtasari wa Kazi zake

Euphrase Kezilahabi alizaliwa tarehe 14 Aprili 1944 huko Namagondo, kisiwani Ukerewe, na kufariki tarehe 9 Januari 2020. Maggati (2021) anaeleza kuwa Kezilahabi alizaliwa siku ya manjozi makubwa kwa familia yao. Siku hiyo alifariki mjomba wake aliyetitwa Karaba. Familia yao ilipopata habari za msiba ilisafiri kwenda msibani na kumwacha Edina Bilenjo, yaani mama yake Kezilahabi nyumbani kwa sababu alikuwa mjamzito na siku za kujifungua zilikaribia. Siku hiyohiyo alipatwa na uchungu na hatimaye alijifungua akiwa hapo nyumbani na binti yake mdogo wa miaka tisa tu anayetitwa Erenestina Nakahozya. Alipomtuma Erenestina kuwaita majirani kuja kumsaidia, Erenestina aliogopa akarudia njiani na kumdanganya mamake kuwa hakuwakuta majirani. Erenestina aliogopa kupita vichaka vilivyokuwa kati ya mji wao na miji ya jirani kwa sababu ya masimulizi yaliyokuwapo kuwa wachawi walikuwa wakiwabadilisha watu matunu, yaani vizuu au misukule na kuwaficha katika vichaka hivyo. Mama alijifungua bila msaada wowote na kukata kitovu cha mtoto peke yake. Kwa sababu ya matukio hayo mtoto aliyezaliwa akaitwa Kezilahabi. Jina hilo lina maana ya mtu au kitu kilichokuja kwa shida, bahati mbaya, kuponea chupuchupu au kuzaliwa wakati wa shida au huzuni. Hivyo, Kezilahabi kwa sababu ya kuzaliwa wakati familia yao iko katika huzuni au majonzi ya kufiwa na mjomba wao akaitwa Kezilahabi yaani huzuni.

Katika mazingira asilia alikozaliwa Kezilahabi kuna masimulizi ya matukio mengi ya kichawi na ya kimazingaombwe. Miongoni mwa matukio hayo ni kupigwa na watu wasioonekana, vichaka vinavyotembea, ukiukaji wa kaida kati ya uhai na kifo pamoja na kujibadilisha au kubadilishwa kimazingaombwe. Maggati (2021) anaeleza visa mbalimbali vya kubadilishwa au kujibadilisha kimazingaombwe katika mazingira asilia aliyokulia Kezilahabi. Mathalani, kuna kisa cha mwanamke mmoja kutoka kijiji cha Mahande kama kilomita tatu na nusu hivi kutoka Namagondo kijijini kwao Kezilahabi. Mwanamke huyo alipewa kijiti na mganga ambacho kilisemekana kuwa ni mamba. Mganga alimwambia kuwa amembadilisha mamba kuwa kijiti ili aweze kumbeba na kumsafirisha kwa urahisi bila wasafiri wengine kugundua. Mama huyo alipokuwa na wasiwasi kuwa yawezekana anadanganywa na mganga; mganga huyo alikigusa kijiti na kikabadilika kuwa mamba mkubwa. Mama alikimbia na kupiga kelele kwa woga na biashara ikaishia hapo kwa sababu mama huyo alivunja masharti ya uganga. Visa vingine vya kujibadilisha kimazingaombwe vinavyopatikana katika mazingira alimokulia Kezilahabi ni pamoja na watu wanaoweza kujibadilisha mawe na unapotaka kulikalia, jiwe linaweza kukuuliza mbona unanikalia au ukaambulia kupigwa. Mfano mzuri ni jiwe la *nyabulebeka*, yaani jiwe linalocheza. Jiwe hilo inaaminika kuwa limetokana na ugomvi kati ya ndugu wawili ambao katika ugomvi huo aliyeshindwa alijibadilisha jiwe na kubaki katika hali hiyo hadi leo. Matukio kama hayo ni mengi katika mazingira asilia aliyokulia Kezilahabi. Mifano kama hiyo inaelekea kutumika sana kujenga fani ya riwaya za *Nagona* na *Mzingile*.

Nagona ni riwaya inayozungumzia safari isiyo na mwisho ya mhusika wake mkuu “Mimi au Msaka paa”. Katika safari hiyo ‘Mimi’ anakutana na wahusika wengi wanaotenda matukio mengi ya kiajabuajabu yasiyo ya kawaida. Matukio hayo ni pamoja na kujibadilisha kichawi na kimazingaombwe. Wahusika hao wana uwezo wa kuhamisha milima, kumeza maji yote ya mto na kuyatema tena na kunyoosha miguu kwa maelfu ya kilometa ili kuchukua kitu au kufa na kuishi wakati huohuo. Wahusika hao wana uwezo wa kuwa na nafsi mbili yaani wanaweza kuwa pahali pengi kwa wakati mmoja, wana uwezo wa kuishi mamilioni ya miaka na kuwa na miaka sifuri kwa wakati huohuo.

Riwaya ya *Nagona* ina matukio mengi yanayotendwa na watu wasioonekana, wanaoishi kwa matumaini yanayopatikana katika ndoto zao, wanaoweza kutazama tu na kukata jiwe kwa kutumia mionzi kutoka machoni mwao, wanaoweza kubadilika na kuwa wanyama, kuwa binadamu au viumbe wa ajabu kwa nyakati tofauti. Kwa sehemu kubwa riwaya ya *Nagona* inazungumzia umuhimu wa kufikiri kwa makini ili kuupata kweli pamoja na nafasi ya Mungu katika maisha ya mwanadamu.

Mzingile ni riwaya ya kifalsafa iliyojikita katika swali “Nini maana ya maisha na uwepo wa Mungu katika maisha ya mwanadamu”. Katika kujibu swali hili mwandishi anaanza na umazingaombwe wa kisasili cha kuzaliwa kwa Kakulu, yaani, kakubwa, kazee. Kakulu anaanza umazingaombwe hata kabla ya kuzaliwa.

Akiwa bado tumboni, Kakulu aliweza kusikiliza na kuingilia mazungumzo kati ya mama yake na wanawake wenzake. Alizaliwa akiwa na meno na kukata kitovu chake mwenyewe.

Riwaya ya *Mzingile* inahusu motifu ya safari ya nguli anayejitambulisha kama Mimi anayetumwa kupeleka taarifa ya msiba wa mkombozi wa pili kwa baba yake anayeitwa Kizee. Katika safari hii ya kwenda na kurudi kutoka kwa Kizee, kunajitokeza matukio mengi ya kichawi na ya kimazingaombwe. Kuna kufuatwa na mtu asiyeonekana, kuongea na kuongozwa na ndege na wanyama, kuna watu wenye miili inayotoa mwanga, kuna wanaoweza kuonekana na kutoweka ghafla peupe bila kujulikana walipopotelea. Kuna watu wanaishi kati ya uhai na kifo na wenye uwezo wa kujibadilisha kimazingaombwe.

Katika riwaya ya *Mzingile* Kezilahabi anashindwa kufumbua kitendawili cha Mungu ni nani na nini maana ya Maisha. Kwa kutumia maswali hayo mawili, mwandishi anamulika taasisi za kidini ambazo kimsingi ndiyo mihimili ya maadili mema katika jamii. Hata hivyo taasisi hizo zinashindwa kuthibitisha hilo kwa viongozi wake kuwa na tabia mbaya kinyume cha matarajio ya jamii. Mwandishi anahitimisha kwa kueleza kuwa jamii mpya yenye amani, isiyo na matabaka wala unyanyasaji inawezekana tu kama watu wataamua kuungana, na kufanya mambo kwa kuelewana.

3.0 Misingi ya Nadharia

Ili kutimiza azma ya makala haya, Nadharia ya Uhalisiamazingaombwe ndiyo iliyotumika katika kufafanua data zilizopatikana maktabani kuhusiana na mazingira asilia ya watunzi wa riwaya husika. Strecher (1999) anasema kuwa Uhalisiamazingaombwe ni yale mambo ambayo hutokea pale ambapo mandhari na matukio ya kihalisi yanavamiwa na jambo ambalo ni la ajabu mno na ni vigumu kuaminika. Kwa upande wake Bowes (2004) anasema kuwa Uhalisiamazingaombwe hutumika kueleza mambo ya kweli, halisi, yanayoonekana na kugusika na wakati huohuo huingiza ushetani, umizimu na mazingaombwe katika mazingira halisia kutegemeana na utamaduni wa jamii husika. Anasisitiza kuwa ukawaida au kuzoeleka kwa mizungu ya uchawi na mazingaombwe hutokana na matokeo au kutokea kwake katika vitu vinavyoonekana na kugusika, vinavyokubalika na kupokelewa kama hali ya kila siku, ya kawaida na iliyozeleka bila kutiliwa shaka lolote.

Nadharia ya Uhalisiamazingaombwe iliasisiwa na mchoraji na mpiga picha wa Kijerumani, Franz Roh, mwaka 1925. Roh alitambulisha Uhalisiamazingaombwe kama picha au sanamu iliyochorwa au kutengenezwa kwa umakini mkubwa na kwa uwazi wa pekee ikisawiri uasilia wa uchawi na mazingaombwe katika ulimwengu halisi na wakati huohuo ikitafsiri uajabu wa watu katika ulimwengu wa sayansi na ufundi au teknolojia ya kisasa. Uhalisiamazingaombwe unalenga katika vitu halisi na uhakika wa kuwapo na kuishi kwa vitu au viumbe hivyo katika ulimwengu halisi.

Amaryll katika Michelle (1993) anasema kuwa Uhalisiamazingaombwe una mitazamo miwili inayokinzana lakini inayohusiana sana. Mtazamo mmoja ni ule wenye msingi wa uhalisi (ukweli jinsi unavyoonekana) na wa pili una msingi wake katika imani kuwa mazingaombwe ni kiungo muhimu cha ulimwengu wa kila siku (wa kawaida)". Hegerfeldt (2005) anasema waandishi wa kimazingaombwe wanadhihirisha jinsi uhalisia na sayansi pekee visivyoweza kueleza uhalisia wa maisha ya mwanadamu. Zamora (2005) anasema Uhalisiamazingaombwe hutambulishwa kwa sifa yake ya kuunda maana ya kimazingaombwe kwa kuangalia vitu vya kawaida kwa namna isiyo ya kawaida.

Uhalisiamazingaombwe hutumia mbinu mbalimbali kusisitiza uhalisia wa yanayojadiliwa katika kazi za ubunifu. Mbinu hizo ni pamoja na majina dhahania kuchukua hali ya kuishi na kutendewa kama viumbe hai, uhalisishaji wa kisaikolojia ambapo viumbe wa kufikirika kama mizimu, majini na mashetani hupewa urazini na kuishi na kutenda matendo sawa na watu wa kawaida kana kwamba ni watu halisi; na uhalisishaji wa sitiari, ambapo maana ya kisitiari hugeuzwa katika maana yake hasa, halisi na ya kawaida. Nadharia ya Uhalisiamazingaombwe imependekewa kwa sababu mihimili yake inatosheleza kuchambua matumizi ya kujibadilisha kimazingaombwe katika riwaya zinazohakikiwa katika makala haya.

4.0 Matokeo ya Utafiti na Uchambuzi wa Data

Katika makala haya dhana ya kujibadilisha inarejelea hali au kitendo cha kugeuka kwa umbo, sura au mwonekano. Ni tukio linalotokea wakati mtu au kitu fulani kinapopitia au kuvuka hali au hatua fulani kwenda hatua au hali nyingine. Ni kitendo kamili cha kugeuka kikamilifu kwa hali au sura ya kitu kutoka hali au umbo fulani kwenda umbo lingine tofauti kabisa na umbo au sura ya awali (Manga na Anime, 1989). Kinyume na kujibadilisha kwa hali ya kawaida, kujibadilisha kimazingaombwe ni aina fulani ya uvunjivu wa kaida za uhalisia na za uasilia unaomwezesha mtumiaji wa mbinu hiyo kutumia miujiza au mbinu mbalimbali za kifantasia ikiwa ni pamoja na uwezo wa kutembea juu ya maji, kujibadili kuwa mtu mwingine, kuwa ng'ombe, nyoka, mizimu, mti wa mrumba au mpingo. Mtumiaji anaweza kujigeuza kiumri, umbo, na hata jinsi na pia kubadili vitu mbalimbali katika maumbo tofauti au kuwa vitu vingine tofauti kabisa (Mpalanzi, 2018).

Mpalanzi (2018), akisisitiza uwezo wa wachawi kufanya mazingaombwe na hata kubadilisha watu kuwa viumbe wengine anasema kuwa mazingaombwe ni ufundi wa kutumia dawa ili kugeuza hali fulani na kuyaona masuala fulani kinyume cha uhalisia. Dhima ya mazingaombwe ni kuwahadaa watu. Kwa kutumia nguvu za miujiza, wanamazingaombwe hutumia ulaghai, hila na mbinu nyingine kama kutembea juu ya maji, moto na hata juu ya miiba. Wakati mwingine hugeuza watu kuwa paka, nyoka, mijusi, mbwa, simba na kadhalika.

Katika fasihi kujibadilisha kimazingaombwe ni mtindo wa kifasihi wenye sifa ya kuyaelezea matukio ya ajabu kama vile uchawi, mazingaombwe na fantasia kwa namna ya moja kwa moja isiyokinzana na ukweli au uhalisi wa maisha, na kuyafanya yaonekane kama ya kawaida (Faustine 2019). Osore (2008) anaelezea kujibadilisha kimazingaombwe kama mabadiliko ya matukio na wahusika yanayohusishwa na ukiamambile kutoka hali fulani ya maisha au uwepo kwenda hali nyingine. Ukiamambile ni uwezo usio wa kawaida, unaozidi kiwango cha kawaida cha utendaji wa binadamu au kiumbe kingine chochote kinachohusika (Wamitila, 2003). Kujibadilisha kimazingaombwe ni fumbo au muujiza wa kushtukiza unaoshangaza na wa kutatanisha. Ukweli wake kukubalika katika maisha halisi na ya kila siku kwa akili ya kawaida kunabaki kuwa ni swali ambalo kiini cha jibu lake kinabakia kuwa kisasi. Ni jambo lisiloweza kuelezeka wala kufumbuliwa kisayansi au kwa kutumia mantiki au akili ya kawaida ya binadamu bali kwa kutumia Uhalisiamazingaombwe. Lengo mojawapo la kutumia mbinu ya kujibadilisha kimazingaombwe katika fasihi ni kulezea mambo ya kawaida kwa njia isiyo ya kawaida. Zamora (2005) anasisitiza kuwa uhalisiamazingaombwe hutambulishwa kwa sifa yake ya kuunda maana ya kimazingaombwe kwa kuangalia vitu vya kawaida kwa namna isiyo ya kawaida.

Maelezo ya wataalamu hao yanaonesha kuwa kuna watu wenye uwezo mkubwa wa kufanya miujiza kiasi cha kumbadilisha mtu au kitu au kujibadilisha mwenyewe na kuwa mtu mwingine au kitu kingine tofauti kabisa na umbo lake au sura yake asilia. Maggati (2021) akieleza kisa cha watu wenye uwezo wa kujibadilisha kimazingaombwe anatumia kisa cha Sango Ochwera, anasema:

Katika Wilaya ya Rorya, mkoni Mara nchini Tanzania, kwa mfano, kulikuwa na mtu kwa jina la Sango Ochwera (Sango alifariki mwaka 2011). Huyo alikuwa na uwezo wa kujibadilisha sura kuwa mwanamke, mnyama au kitu chochote kile apendavyo. Siku moja alijibadilisha fisi na watu wakawa wanamfukuza. Katika kumfukuza huko alijibadili tena na kurudia sura yake ya kibinadamu na kuwacheka waliokuwa wanamfukuza kwa kuwaambia “Kwa nini mnamfukuza Sango Ochwera, nimewakosea nini mimi!” Inasemwa kuwa sio mara moja wala mara mbili Sango kufanya matukio hayo ya kubadilika na kuwa kiumbe kingine bali ilikuwa ni mazoea yake ya mara kwa mara.

Matendo kama hayo yanapofanywa na mtu au kufanyiwa mtu inakuwa ni uvunjivu wa kaida za uhalisia. Hii ni kwa sababu si jambo la kawaida katika uhalisia mtu kubadilika au kubadilishwa sura na kuwa nyani, fisi au mbwa. Sehemu ifuatayo imeeleza kwa kina matokeo ya utafiti na uchambuzi wa data husika.

4.1 Kujibadilisha Kimazingaombwe Katika Riwaya za Shaaban Robert

Shaaban Robert katika riwaya ya *Adili na Nduguze* ametumia kujibadilisha kimazingaombwe pale jini waziri wa Ngazi kwa jina la Hunde anapokataliwa kumwoa jini Huria binti Kisasi. Hunde anakusudia kumwonesha Huria uwezo wake. Kwa kuogopa kushambuliwa na Hunde. Huria alijibadilisha sura kila

alipotoka kutembea. Hata hivyo, kila Huria alipojibadilisha Hunde naye alijibadilisha na kunusa harufu ya Huria kama mbwa. Huria alipojigeuza panya, Hunde alijigeuza paka, akiwa paka yeye anakuwa chui, akiwa chui Hunde anajigeuza simba na akiwa tandu yeye anakuwa nyoka. Mwandishi anasema:

Kila mahali Huria alipopita, Hunde alifuata nyayo zake mpaka alipogundua alikokuwa. Iiendelea hivyo mpaka Kisasi akapigana naye. Alishindwa akakimbia. Huria alipotoka kutembea alijigeuza umbo la mnyama. Kila alipojigeuza na yeye alijigeuza vile vile akanusa harufu yake kama mbwa. Alipojigeuza panya, yeye alikuwa paka, alipojifanya paka, yeye alijigeuza chui; na alipokuwa chui, yeye akawa simba...Siku aliyojigeuza tandu yeye alikuwa nyoka akamfuata. Alipochoka kukimbia alimkamata. Kabla hajamhasiri, Adili alimpiga jiwe akafa (*Adili na Nduguze*, uk. 36).

Nukuu hapo juu inaonesha kubadilika kwa wahusika Huria na Hunde mara panya, paka, chui, simba, tandu au nyoka. Kujibadilisha huku ni mazingaombwe kwa sababu kuna kuhadaika mara mbili. Hii ni kwa sababu Adili alipoona nyoka anamfukuza tandu hakufahamu kuwa huyo nyoka alikuwa ni jini, yaani Hunde mfalme wa Ngazi. Pia, hakufahamu kuwa tandu aliyekuwa anafukuzwa alikuwa naye ni msichana na hakufahamu kuwa huyo naye alikuwa jini, yaani, Huria binti Kisasi. Umazingaombwe wa kwanza ulitoweka baada ya nyoka kuwaka moto na majivu yake kuwa kisima cha maji safi; na msichana kunyoosha mkono wake chini na ardhi kupasuka na msichana kuingia ndani na ardhi kujifunga sawia, ndipo Adili alipogundua kuwa huyo msichana alikuwa jini. Umazingaombwe wa pili uliisha baada ya Adili kuelezwa sababu ya nyoka, yaani jini Hunde kumfukuza jini Huria. Hunde alitaka kumuua Huria kwa sababu Huria alikataa matakwa yake ya kutaka kumuoa kwa nguvu.

Kujibadilisha kimazingaombwe kunajitokeza pia Adili anapoopolewa baharini na ndege wa kutisha. Baada ya kumwopoa Adili, ndege anajibadilisha na kuwa msichana, ndege huyo ni msichana (jini Huria binti Kisasi) aliyeokolewa na Adili akiwa katika sura ya tandu (*Adili na Nduguze*, uk. 34). Matukio ya majini kujibadilisha kuwa viumbe wengine au kuchukua sura ya binadamu kama yalivyotumiwa na Shaaban Robert katika riwaya ya *Adili na Nduguze* ni ya kawaida sana katika mazingira asilia alikotoka Shaaban Robert. Kwa mfano, tukio la dereva kumbeba jini aliyejibadilisha kuwa msichana mwenye kwato, na baadaye kujibadilisha na kuchukua sura ya rafiki wa dereva huyo, pamoja na matukio ya Kibwana Jafari (mume wa kwanza wa mama yake Shaaban Robert) kubadili sura yake kuwa kiumbe kingine kulingana na muktadha, ni mifano ya kujibadilisha kimazingaombwe katika mazingira asilia ya Shaaban Robert (Maggati, 2021). Maggati (2021) akielezea kujibadilisha kimazingaombwe kwa Kibwana Jafari, anasema:

Zaidi ya Shaaban Robert, matumizi ya uchawi na mazingaombwe pia yalionekana kwa mzee Kibwana Jafari mume wa kwanza wa binti Mwema Mwidau mama yake Shaaban Robert. Kibwana aliweza kujibadilisha sura

mbalimbali, kuruka angani kwa ungo na kuwasiliana na majini. Mzee Kibwana Jafari aliweza kujibadilisha kwa hali yoyote kama kinyonga kulingana na mazingira. Kama anataka kupita msituni palipo na wanyama wakali aliweza kujibadilisha simba ili kupita. Akitaka kuvuka mto mkubwa na unaoenda kwa kasi aliweza kujibadilisha mamba ili avuke.

Mifano hiyo inadhihirisha kuwa Shaaban Robert ameathiriwa na mazingira yaliyomlea katika kutumia kujibadilisha kimazingaombwe katika utunzi wake.

Huria katika riwaya ya *Adili na Nduguze* alijibadilisha kwa namna tofauti tofauti ili kumkwepa Hunde lakini alishindwa kwa sababu Hunde naye alijibadilisha umbo au kuwa kitu chenye nguvu kuliko mabadiliko ya Huria. Zaidi ya yote Huria alijibadilisha ndege ili kuweza kuruka kwa haraka na hivyo kumwokoza Adili katika hatari ya kufa maji, na hivyo kufanikisha azma yake ya kulipa fadhila na ahadi aliyotoa kwa Adili. Bila kujibadilisha kimazingaombwe isingekuwa rahisi kwa Huria kumwokoza Adili baharini.

Shaaban Robert kwa kutumia kujibadilisha kwa Huria katika harakati za kumkwepa Hunde aliyetaka kumdhuru baada ya Huria kukataa kuolewa naye, anakusudia kueleza kuwa wasichana wanatakiwa kuwa huru kukubali kuolewa bila wanaume kuwalazimisha kwa kutumia vyeo vyao, pesa zao au kwa sababu tu ya mfumo dume ambao mara nyingi unampa mwanaume nguvu ya kumchagua mwanamke amtakaye wakati mwanamke akinyimwa haki hiyo. Wanaume wenye mawazo hasi kama hao hawafai na Shaaban Robert anasema wanastahili kuuawa. Hii ndiyo maana Shaaban Robert alimtumia Adili kumwua nyoka, yaani jini Hunde mfalme wa Ngazi alipotaka kumwua tandu, yaani Huria binti Kisasi. Anasisitiza pia kuwa wanatakiwa wazazi kama Kisasi wenye mtazamo na maamuzi ya dhati katika kuwatetea binti zao na kuwaokoa katika makucha ya wanaume mafisadi ambao ni vigumu kwa wasichana kujinasua kutoka kwao kwa nguvu zao wenyewe. Zaidi ya yote wanatakiwa wanaume wenye huruma kama Adili ili kuwaokoa wasichana kwenye makucha ya ufiti na inda ya wanaume wanaolazimisha kuwaoa wanawake bila ridhaa yao.

Shaaban Robert ametumia pia kujibadilisha kimazingaombwe ili kueleza kuwa wema hauozi. Adili alimwokoza Huria mikononi mwa Hunde na sasa Huria naye amejibadilisha ndege na kumwokoza Adili asizame baharini. Mwandishi anasisitiza kuwa wema asilia ni njema zaidi na ina thamani kubwa, haiwezekani kulipika lote milele hata kama itatumika gharama kubwa kiasi gani. Kwa kusisitiza hili anasema:

Adili...alijibu. Deni langu limekwisha lipwa lote. Niliokoa maisha ya binti yako naye ameokoa yangu. Hapana deni tena kati yetu....Malkia wa majini alitabasamu akasema,...Wema wako ulikuwa asilia, nawe ulitangulia kuutenda; wa binti yangu ulikuwa wa kuigiza, naye ameutenda nyuma. Asili ya uigaji ni vitu mbalimbali. Havilinganiki wala havitalinganika milele (*Adili na Nduguze*, uk. 36).

Shaaban Robert kwa kutumia uvunjifu wa kaida kwa Huria kujibadili ndege na kumwokoza Adili baharini, licha ya kuonekana kuwa ametumia gharama kubwa kuliko, Adili aliyetupa tu jiwe na kumwokoza tandu, yaani Huria mwenyewe, mikononi mwa nyoka, yaani jini Hunde waziri wa Ngazi; lakini kwa kuwa Adili aliwahi kutoa msaada wake mwanzo bila kutarajia malipo yoyote, msaada wa Adili ni wa thamani zaidi na chochote atakachofanya Huria kwa Adili hakitatosha kulipa fadhila ya kile alichokifanya Adili. Hii ni sawa na msaada wa walimu, walezi au wa wazazi kwa watoto wao. Mwalimu anaanza kumfundisha mwanafunzi akiwa hafahamu kuandika au kusoma hata herufi ‘a’ mpaka mwanafunzi huyu anafikia utambuzi mkubwa na kupata maarifa mengi. Pia Mzazi anashughulika na mtoto tangia akiwa tumboni, anapozaliwa, maisha ya utotoni mpaka mtoto atakapofikia umri wa kujitegemea. Mtoto huyo hata akija kuwa na uwezo kiasi gani hawezi kusema kuwa anaweza kulipa gharama ya mafunzo ya walimu au malezi ya wazazi na kusema kuwa sasa amemaliza kulipa deni la walimu na la wazazi na hadaiwi kitu chochote tena na watu hao. Kwa maana hiyo kutoa shukrani na heshima ya kudumu kwa wale waliokufanya kuwa hivyo ulivyo leo, ni jambo la muhimu na linalotakiwa kuzingatiwa na kila mtu.

Mwandishi anazidi kudhihirisha matumizi ya mbinu ya kujibadilisha kimazingaombwe wakati Adili na Huria binti Kisasi walipotua kwa ghafla ndani ya jahazi kwa lengo la kuwapatiliza ndugu zake Adili, yaani Hasidi na Mwivu ambao walimtumbukiza Adili baharini ili waweze kuchukua mali zake na kumrithi mke wake. Huria alijibadilisha kimazingaombwe wakati alipotoa amri kwa Adili ya jinsi ya kuwaadhibu nduguze ambao tayari ameishawabadilisha manyani. Mwandishi anasema:

Alipokuwa akitoa amri hii alijibadilisha sura za ajabu kila dakika moja. Watu wote jahazini walishikwa na mshangao mkubwa kwa mabadiliko yake ya mfululizo, wakatosheka kuwa aliweza kubadili kitu chochote katika umbo alilotaka (*Adili na Nduguze*, uk. 40).

Huria aliamua kujibadilisha kimazingaombwe ili kumtisha Adili na wasafiri wenzake na kuwatahadharisha kuwa hakuwa na mzaha katika kuwaadhibu waovu, yaani Hasidi na Mwivu. Hivyo, yeyote mwenye tabia kama hao alikuwa na uwezo wa kumbadilisha katika umbo lolote alilotaka.

Kitendo cha Huria kujibadilisha sura za ajabu kila dakika na pia kuwabadilisha wanadamu Hasidi na Mwivu kuwa manyani ni mambo ambayo hayawezi kuthibitishwa kisayansi na wala kufumbuliwa kwa akili ya kawaida. Hali hizi za kubadilika sura na kubadilisha binadamu kuwa manyani, licha ya kuwa Shaaban Robert amezitumia kwa kuathiriwa na mazingira yake asilia, kwa mfano, kisa cha shukrani ya bundi ambapo watu wawili wachawi, katika mazingira asilia ya Shaaban Robert walijigeuza bundi na kupigana wakiwa katika sura ya bundi (Maggati, 2021), ni mbinu iliyochotwa na Shaaban Robert kutoka nduni za fasihi simulizi. Kwa kiwango kikubwa ameiga kutoka masimulizi ya *Alfu Lela Ulela* (*Alfu Lela Ulela Kitabu cha Kwanza*, uk. 10-12). Mwandishi ametumia

kujibadilisha kimazingaombwe ambapo aliwabadilisha Hasidi na Mwivu manyani ili kutoa fundisho kuwa waovu wanastahili kuadhibiwa. Kuwa tabia na sheria zinazolea maovu zinaleteleza jamii kuishi katika hatari na mashaka milele (*Adili na Nduguze*, uk. 40).

Tofauti na jinsi kujibadilisha kimazingaombwe kulivyotumika katika jamii ya Shaaban Robert, Shaaban Robert katika *Adili na Nduguze* anatumia kujibadilisha kwa Huria kwa maana nyingi. Moja, Huria anapojibadilisha sura mbalimbali ili kumkwepa Hunde aliyetaka kumwoa kwa nguvu bila ridhaa yake, Shaaban Robert anakusudia kueleza kuwa wasichana wanatakiwa kuwa huru kukubali kuolewa bila wanaume kuwalazimisha kwa kutumia vyeo vyao, pesa zao au kwa sababu tu ya mfumo dume ambao mara nyingi unampa mwanaume nguvu ya kumchagua mwanamke amtakaye wakati mwanamke akinyimwa haki hiyo. Wanaume wenye mawazo hasi kama hao hawafai na Shaaban Robert anasema wanastahili kuuawa.

Shaaban Robert anatumia pia kujibadilisha kimazingaombwe kwa Huria, hasa pale alipojibadilisha sura mbalimbali wakati wa kuwageuza Hasidi na Mwivu manyani, kueleza kuwa kila tendo baya linastahili kuadhibiwa bila kujali kuwa mkosaji ni nani. Sheria zisibadilishwe wala kutungwa kwa kulenga kundi fulani la watu katika jamii bali ziwe kwa ajili ya wote na kwa maslahi ya jamii nzima. Adili alipoomba sana ndugu zake wasiuawe kwa sababu hataeleweka vizuri katika jamii yake kwa sababu hao ni ndugu zake; Huria (jini) alibisha na kusema kuwa sheria za binadamu zinatatiza na hivyo hawataendelea milele.

Suala la haki katika sheria ni miongoni mwa mambo yaliyomshughulisha sana Shaaban Robert karibu katika riwaya zake karibu zote. Kwa mfano, katika riwaya ya *Kusadikika* anasema kuwa karibu mashtaka yote yaliyoletwa mbele ya baraza na wafalme, watoto wao, matajiri au watu wengine maarufu yalikubaliwa bila ya swali wala kiapo (*Kusadikika*, uk. 7). Ingawa hapa Shaaban Robert alikuwa anaizungumzia serikali ya kikoloni ya Mwingereza ya wakati huo, lakini suala hili linagusa serikali nyingi katika nchi za Afrika ambapo viongozi wengi wanatumia vyeo vyao kufanya watakavyo na kupindisha sheria ili kutosheleza maslahi binafsi.

Katika riwaya ya *Kufikirika* Shaaban Robert anazungumzia kujibadilisha kimazingaombwe ambapo viumbe wakubwa kama nyangumi au tembo kuweza kuingia na kutoka kwa urahisi kabisa katika chupa ndogo bila pingamizi lolote. Hapa Shaaban Robert anakusudia kueleza zaidi juu ya matukio ya ajabuajabu yaliyofungamana na imani ya tiba za asili ambazo anatamani zibadilike. Tiba hizo ni kama vile tiba ya kutegemea makafara, mazinguo, hirizi na mashetani. Kwa mfano akizungumzia vitabu vya hirizi, majini na mashetani, anasema:

Ndani ya vitabu hivyo sanamu mbalimbali zilionyeshwa kama vile za nusu moja mtu na ya pili mnyama;... Madude makubwa kama tembo au nyangumi yaliyoweza kuingia na kutoka ndani ya chupa ndogo na sura nyingi za vioja kabisa (*Kufikirika*, kur.19-20).

Haya ni matukio ya ajabu kwa sababu kutokana na uzito na kimo cha nyangumi na ukubwa wa tembo si rahisi na ni vigumu katika uhalisia tembo au nyangumi kuingia na kutoka ndani ya chupa ndogo. Uzito wa nyangumi mkubwa ni kati ya tani mia mbili hadi mia tatu na ukubwa wake unakadiriwa kuwa kati ya mita thelathini hadi hamsini. Tembo ndiye mnyama mwenye umbo kubwa kuliko wanyama wote wa porini. Tembo mzima huwa na wastani wa uzito wa tani 6. 6 na kimo cha hadi mita 4. Hivyo, wanyama hao kuingia katika chupa ndogo na kutoka ni muujiza kutokea katika uhalisia wala kisayansi haikubaliki. Hata hivyo, kujibadilisha kimazingaombwe kunakoelezwa ni hali ya kawaida tena ni tukio la kweli linaloaminika katika jamii husika.

Matukio ya tiba asili kama ya mizizi, makafara, mazinguo, hirizi, mashetani na utabiri ni mengi katika ukoo wa Shaaban Robert. Karibu nusu ya watu wazima wote katika ukoo wa Shaaban Robert wanashughulika na tiba hizo (Maggati, 2021). Hata hivyo, ingawa kuna matukio mengi ya majini kujidogoisha na kuweza kuingia mahali fulani kwa kupitia sehemu nyembamba sana katika mazingira asilia ya Shaaban Robert, lakini matukio ya kimazingaombwe kama ya wanyama wakubwa mfano wa tembo na nyangumi kuingia na kutoka ndani ya chupa dogo hayapatikani sana katika mazingira asilia ya Shaaban Robert. Shaaban Robert ameyatumia matukio hayo kutokana na athari za masimulizi ya *Alfu Lela Ulela* ambayo yanaonekana kuathiri kwa kiwango kikubwa uandishi wake. Kwa mfano, katika kisa cha mvuvi na jini, jini linaingia ndani ya gudulia ndogo ambalo katika uhalisia hata mguu wake hauwezi kutosha. Mwandishi anasema:

...mvuvi... akanena, ...nakusihi kwa hisani yako, uniambie kama kweli wewe ulikuwamo ndani ya gudulia hili? Jini likamjibu, 'ndiyo nilikuwamo'. Mvuvi akasema 'kwa hakika siwezi kusadiki. Gudulia hili haliwezi kuingia hata guu lako moja, iliwezekanaje mwili wako mzima kuingia humu? Basi siwezi kusadiki kabisa mpaka nikuone ukiingia'. Basi jini likaanza kujigeuza moshi, ukatandazika pwani na baharini kama kwanza, kisha ukajikusanya pamoja ukaanza kurudi pole pole ndani ya gudulia usibakie nje hata kidogo. Halafu sauti ikatoka guduliani ikimwambia mvuvi, 'Ewe mvuvi usiyasadiki, angalia nimo ndani ya gudulia, je, Sasa wasadiki?' (*Alfu Lela Ulela Kitabu cha Kwanza*, uk. 15).

Tukio hili la kujibadilisha kimazingaombwe linadhihirisha athari za wazi za masimulizi ya *Alfu Lela Ulela* kwa Shaaban Robert. Mwandishi ametumia tukio la ajabu hapa ili kuonyesha jinsi jamii ya Kufikirika ilivyokita imani yake katika kutegemea makafara, mazinguo, hirizi, mashetani, majini na utabiri. Mwandishi anathibitisha hili kwa kusema:

Utabiri ulioshinda katika shindano la waganga ulitiwa katika vitabu maelfu yasiyo idadi. Vitabu hivyo vilieleza namna mbalimbali za ramli. Ilitazamiwa kuwa vitabu hivi vyote vitakuwa mwanga wa kumulikia katika mafunzo ya watoto wa nchi ya Kufikirika (*Kufikirika*, uk. 20).

Ingawa jamii asilia alikozaliwa na kukulia Shaaban Robert ilikita imani yake, na hata sasa, katika kutegemea uganga wa mizizi, makafara, mazinguo, hirizi, mashetani na utabiri sawa na jamii ya Kufikirika (*Kufikirika*, uk. 8); hata hivyo, Shaaban Robert anasisitiza kuwa wakati wa kutegemea vitu hivyo tu bila kutafuta tiba za hospitalini na elimu mpya umepita. Hili linadhihirika kwa mtoto wa Mfalme kupona baada ya kutibiwa hospitalini na si kwa kafara ya damu ya mjinga na mwerevu kama ilivyotarajiwa. Shaaban Robert anaonekana kupinga kwa sauti kali sana imani hizi za kushikilia ukale uliopitwa na wakati ikiwa kumeisha patikana mbadala wake wenye manufaa zaidi. Hii inajidhihirisha katika riwaya zake karibu zote. Kwa mfano, katika riwaya ya *Adili na Nduguze* anapinga kwa sauti kali ibada ya mizimu na kuabudu vitu kama miti na viumbe vinginevyo. Kwa kemeo hilo miji yote inagharikishwa na kila kiumbe chenye uhai katika mji wa Fahari kikageuka jiwe (*Adili na Nduguze*, uk. 29).

4.2 Kujibadilisha Kimazingaombwe Katika Riwaya za Kezilahabi

Kezilahabi naye ametumia kujibadilisha kimazingaombwe katika riwaya zake teule. Katika riwaya ya *Nagona* Kezilahabi amemtumia mnyama paa ambaye anaweza kujibadilisha kuwa msichana mzuri au kiumbe wa ajabu. Paa anajitokeza mwanzoni kama mnyama ambaye anafuatiliwa nyayo zake. Msaka paa anapomkuta paa katika himaya ya mfalme aliyemficha paa, paa anabadilika na kuwa kiumbe kilichofunikwa gubigubi na chenye uwezo wa kucheza mchezo wa bao na wanadamu. Paa anaposhindwa katika mchezo wa bao na kukabidhiwa kwa Msaka paa anabadilika na kuwa msichana mrembo na msimuliaji msaka paa anamwita binti (*Nagona*, uk. 34). Katika ngoma kuu, kizee kinapomtia nguvu Msaka paa kucheza, paa anabadilika kuwa kitu kizito na kukaa juu ya mabega yake (*Nagona*, uk. 60).

Matukio ya wanyama kubadilika na kuvaa sura ya wanadamu au wanadamu kuchukua sura ya viumbe wengine ni mengi katika kisiwa cha Ukerewe, mazingira asilia ya Kezilahabi. Maggati (2021) anasimulia kisa kilichotokea Bugorora umbali wa kama kilimita ishirini kutoka Namagondo, kijijini kwao Kezilahabi. Anasema:

Siku moja mzee mmoja alitaka kusafiri kuvuka ziwa kutoka Bugorora kwenda Qwisha. Mwenye mtumbwi alikataa kumchukua na hivyo akabaki Bugorora. Mtumbwi ulipofika katikati ya ziwa, mwenye mtumbwi aliona samaki mkubwa anaelea juu ya maji na kumwokota. Mtumbwi ulipofika Qwisha mwenye mtumbwi alishangaa kumwona yule mzee aliyemwacha Bugorora ndiye amekuwa mtu wa kwanza kushuka kutoka mtumbwini na alipoangalia samaki hakumwona. Yule mzee akamtambia kuwa, ulikataa kunipakia kwenye mtumbwi wako ukapenda samaki kuliko binadamu mwenzako: sasa samaki wako yuko wapi? Kumbe ni mzee ndiye alijibadilisha kuwa samaki na kujibadilisha binadamu tena walipofika Qwisha.

Kisa hiki cha mzee aliyekuwa na uwezo wa kujibadilisha samaki na kuwa tena binadamu kinadhihirisha kuwa Kezilahabi ameathiriwa na mazingira yake asilia katika kutumia mbinu ya kujibadilisha kimazingaombwe.

Tofauti na jinsi kujibadilisha kimazingaombwe ilivyotumika katika mazingira asili ya Kezilahabi, Kezilahabi katika riwaya ya *Nagona* ametumia kujibadilisha kwa paa kuzungumzia umuhimu wa elimu na kufikiri ili kuipata kweli. Ili kuupata kweli na kuumiliki kunatakiwa kufikiri kwa makini na kwa dhati ya moyo ili kuyafahamu hata yale yaliyofichika katika nyoyo za watu. Kufikiri kunapopungua kweli uambaa na kutoweka, lakini kunapokuwa na kufikiri kwa makini kweli hujitokeza tena. Kezilahabi kwa kutumia kujibadilisha kwa paa na nagona anasisitiza kuwa kweli inatakiwa iwepo popote, kila mmoja anatakiwa kuwa mkweli kwa sababu kweli ni mali ya kila mtu na palipo na kweli uwongo umejitenga (*Nagona*, uk. 44). Kezilahabi anahimiza sana suala la kufikiri kwa makini na anawachukia sana wavivu wa kufikiri. Suala hili linajitokeza hata katika riwaya ya *Mzingile* anaposema kuwa “Binadamu kama angekuwa anatumia muda wake kuwaza na kufanya majaribio mengi, angekuwa amekwisha kishinda kifo (*Mzingile*, uk. 90).

Katika riwaya ya *Mzingile* Kizee kinachojitokeza kwa sehemu kubwa katika riwaya hii kinabadilikabadilika. Kwa mfano Mimi anapoingia katika chumba cha baba yake katika nyumba yake kijijini kwao anakikuta Kizee na sasa anakifananisha na baba yake. Anasema:

Niliitazama sura yake. Alifanana sana na baba yangu. Kumbe kadri nilivyokua ndivyo nilivyozidi kufanana naye...Kitu fulani ndani mwangu kilinisukuma kusema kwa unyenyekevu. “Baba. Nimerudi.” Alitabasamu. Sasa alifanana na kile kizee (*Mzingile*, uk. 103).

Alikadhalika, Mimi baada ya kubishana na kizee anakasirika na kumkaba kwa nia ya kumuua. Kizee kinabadilika na kufanana na baba yake na kisha kufanana na Mimi mwenyewe. Kwa mabadiliko hayo analegeza mkono wake na azma ya kumuua Kizee inapotea (*Mzingile*, uk. 107).

Katika mazingira asilia ya Kezilahabi, kuna matukio mengi ya watu hasa wachawi kujibadilisha na kuchukua sura ya mtu mwingine na kuitumia katika uchawi. Kuthibitisha jinsi wachawi katika mazingira asilia ya Kezilahabi wanavyoweza kujibadilisha na kutumia sura ya mtu mwingine katika shughuli za kichawi Maggati (2021) anatumia kisa cha mke wa Malezo kutoka kata ya Namagondo, anasema:

Malezo alikuwa na mke aliyehisiwa kuwa mchawi. Kila alipoambiwa kuwa mke wake ni mchawi Malezo hakukubali kwa sababu muda wote wa usiku alikuwa na mke wake na walikuwa wanalala kitanda kimoja. Siku moja huyo mwanamke alikamatwa kwa jirani wa Malezo usiku akiwanga. Waliomkamata wakasema wanampeleka kwa Malezo ili wamthibitishie kuwa mkewe ni mchawi. Wakati wamemkamata huyo mwanamke na kupiga kelele za mchawi kuelekea kwa Malezo, Malezo naye akawa amemshika mke wake mkono chumbani mwake akiwasubiri ili wamlete mke wake huyu ambaye yeye tayari yuko naye chumbani. Walipokuwa nje

mlangoni walimpigia Malezo kelele za kufungua mlango haraka la sivyo akichelewa watamwua mke wake ambaye walikuwa wamemshika na tayari waliisha anza kumpiga. Malezo naye alijibu kuwa hamjui huyo mwanamke waliyemshika kwa sababu mke wake yuko naye chumbani. Wakamataji walianza kumpiga huyo mwanamke, wakati huo Malezo naye alitokea mlangoni akiwa amemshika mkono mkewe. Wapigaji walipomwona Malezo na mkewe na kuwa mkewe yuko salama kabisa tena hajadhurika hata kidogo walishangaa. Macho ya mwanamke aliyekamatwa akiwanga yalipokutana na macho ya mke wa Malezo, sura ya mke wa Malezo ilimtoka na akavaa sura yake halisi. Wapigaji walipomtazama vizuri wakamtambua kuwa ni mwanamke mwingine kabisa hapo kijijini. Walipoendelea kumtazama zaidi, mwanamke mchawi alivaa sura nyingine tofauti wasioifahamu na kutoweka ghafla na hawakumwona tena. Ndipo wakatambua kuwa kumbe mke wa Malezo si mchawi bali mwanamke huyo ndiye anayevaa sura yake na kuitumia katika uchawi. Inaelezwa kuwa wakati mwanamke huyo alipokamatwa akiwanga na kupelekwa kwa Malezo, licha ya kuwa alivaa sura ya mke wa Malezo; sura yake nyingine ilikuwa nyumbani kwake na alikuwa anaonekana kabisa kuwa amelala kitandani jirani na mume wake.

Kisa hiki cha mwanamke aliyekuwa akijibadilisha na kutumia sura ya mke wa Malezo kinafanana pia na kisa cha mwanamke ambaye Mimi au msimuliaji alitamani kumjamii katika riwaya ya *Mzingile*. Kama mwanamke aliyetumia sura ya mke wa Malezo alivyokuwa na uwezo wa kujibadili kwa kutoweka ghafla peupe ndivyo alivyokuwa mwanamke aliyetumiwa na Kezilahabi katika riwaya ya *Mzingile*. Mwandishi anasema:

Nilitembea kumwelekea nikimeza mate mara mbilimbili kwa hamu ya kufanya naye ngono. Nilipomkaribia nilimrukia juu kumkumbatia na kumpapasa hali nikisema kwa sauti “Nakupenda! Karne na karne nikikutafuta wewe!” Pale nilipoangukia hapakuwa na mtu. Palikuwa na mchanga uliokuwa kama tuta. Hakuna nilichoshika, isipokuwa mchanga. Nilichobusu ni mchanga. Niliutupa chini nikawa najipangusa mchanga uliokuwa umeenea mdomoni. Nilirudi kwenye kibuyu cha maji nikitema tema mchanga uliodhihaki upweke wangu na matamanio yangu (*Mzingile*, uk. 15).

Swali la kujiuliza ni kuwa inawezekana vipi mtu kuvaa sura ya mtu mwingine, kuwa pahali pawili kwa wakati mmoja au kuonekana na kubadilika katika ombwe, tena ghafla peupe? Hata hivyo kwa imani za Kiafrika, mchawi ni mtu mwenye nguvu za kimiujiza zinazomwezesha kutenda mambo mbalimbali yasiyo ya kawaida kama vile, kuwa na nafsi mbili: nafsi tulivu na nafsi inayotembea kichawi; kusababisha vifo, kujibadili au kumbadili mtu au kitu kingine katika sura au maumbo mbalimbali pamoja na kuwatumia viumbe wengine kutenda mambo mbalimbali tofauti na uhalisi wao (Mbiti, 2011; Macha, 2017; Faustine, 2019). Ingawa visa vingi vya kujibadilisha kimazingaombwe katika mazingira asilia ya Kezilahabi vinatumika katika kutimiza azma ya kichawi, Kezilahabi ametumia

kujibadilisha kwa Kizee kuelezea utata wake wa kutaka kufahamu kuwa Mungu ni nani. Ni wewe mwenyewe, baba yako au babu yako ndiye Mungu wako au Mungu ni fikira dhahania tu katika akili ya mwanadamu. Hivyo, Mungu ni nani linabaki kuwa fumbo ambalo Kezilahabi ameshindwa kulifumbua katika riwaya ya *Mzingile*.

5.0 Hitimisho

Makala haya yamechunguza athari ya mazingira asilia katika matumizi ya kujibadilisha kimazingaombwe katika riwaya za Shaaban Robert na za Euphrase Kezilahabi. Imedhihirika kuwa Shaaban Robert na Euphrase Kezilahabi wameathiriwa na mazingira yao asilia katika kutumia kujibadilisha kimazingaombwe. Matukio mengi ya kujibadilisha kimazingaombwe katika riwaya za *Adili na Nduguze* na *Kufikirika* za Shaaban Robert yamehusishwa kwa kiwango kikubwa na uwepo wa majini. Hali ni iyo hiyo katika mazingira asilia ya Shaaban Robert. Katika mazingira asilia ya Shaaban Robert kuna kuingiliana kwa kiasi kikubwa kati ya majini na binadamu kiasi cha tofauti kati ya binadamu na majini kuwa mdogo sana. Kinyume chake kujibadilisha kimazingaombwe katika mazingira asilia ya Kezilahabi kumefungamana kwa kiwango kikubwa na matukio ya kichawi. Ingawa Kezilahabi anaonekana kutumia kujibadilisha kimazingaombwe kwa namna sawa na Shaaban Robert kwa kiwango fulani hasa katika riwaya ya *Nagona*. Hata hivyo, kufanana huko si kwa moja kwa moja katika riwaya ya *Mzingile*. Hii ni kwa sababu, wakati kujigeuza au kugeuzwa kimazingaombwe katika riwaya za Shaaban Robert ni dhahiri na kunaweza kushuhudiwa na wahusika wengine, kujigeuza kimazingaombwe katika riwaya ya *Mzingile* ni kwa kihisia na kwa kiwango kikubwa ni katika fikra tu na katika ndoto za Msimuliaji. Tafiti nyingine zinaweza kufanyika kwa kuangazia mtazamo wa jamii kuhusiana na matukio ya kujibadilisha kimazingaombwe.

Marejeleo

- Bowes, M.A. (2004). *Magical Realism*. New York: Routledge.
- Edwin, W. Brenn (mfasiri) (1928). *Alfu Lela Ulela*, Kitabu cha 1, 2, 3 & 4. Dar es Salaam: Longman Tanzania.
- Faustine, S. (2019). Matumizi ya Mtindo wa Uhalisiamazingaombwe katika Riwaya Teule za Euphrase Kezilahabi: Dhima na Athari zake kwa Hadhira”. Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Dodoma.
- Hegerfeld, A. (2005). “Contentious Contributions”. *Magical Realism Goes British*. Kur. 62-81.
- Hirsch, E.D. (1967). *Validity in Interpretation*, New Haven and London: Yale University Press.
- Kezilahabi, E. (1990) *Nagona*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press.
- Kezilahabi, E. (1991). *Mzingile*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press.

- Maggati, C. N. (2021). Matumizi ya Uchawi na Mazingaombwe Katika riwaya za Shaaban Robert na za Euphrase Kezilahabi. Tasnifu ya Uzamifu (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Kenyatta.
- Mbiti, J.S. (2011). *African Religion and Philosophy*. Kampala: East African Educational Publishers Ltd.
- Osore, M.K. (2008). Defamiliarization in the Novels of Euphrase Kezilahabi and Said Ahmed Mohamed. Thesis (Haijachapishwa), Kenyatta University.
- Robert, S. (1946). *Kufikirika*. Nairobi: Oxford University Press.
- Robert, S. (1952). *Adili na Nduguze*. London and Basingstone: Macmillan Publishers.
- Roh, F. (1925). *Magic Realism: Post –Expressionism. Magical Realism, Theory, History, Community*. Ed. Zamora and W. B. Faris. Durham: Duke University Press. Kur. 15-32
- Senkoro, F.E.M.K. (1995) “Sanaa, Ubunifu na Jamii”. *Kioo cha Lugha*. Juz. 1, Na.2: 81-92.
- Strecher, M (1999). “Magical Realism and the Search for Identity in the Fiction of Murakami Haruki”, *Journal of Japanese Studies*, Juz. 25/2.
- Syambo, B na A Mazrui. (1992). *Uchambuzi wa Fasihi*. Nairobi: East African Educational Publishers.
- Taib, A. (2009). “Maisha ya Shaaban Robert na Falsafa Yake Katika Maandishi Yake”, katika *Mulika*. Juz. 28, TUKI . Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Wamitila, K.W. (2003). *Kamusi ya Fasihi Istilahi na Nadharia*. Nairobi: Focus Book.
- Zamora, P.L. and B.W, Faris (1995:191-208). *Magical Realism Theory, History Community*. London: Duke University Press.